

ZAPISKI.

SLOVSTVO.

Veleja. Drama v treh dejanjih. Spisal Anton Novačan. V Ljubljani, 1921. Založila »Tiskovna zadruga«. Novačan je trmast umetnik, smo si mislili, ko je izšla ta knjiga. Dasi je uprizoritev v ljubljanskem gledališču pokazala tudi vso šibko stran njegovega dela, v natisku ni pike ni hotel popraviti. Tedanja kritika — če odštejemo mnenja, ki zamenjavajo literarno sodbo z vzgojeslovjem in vidijo »lepo« le v svetlem, glatkem in sladkem, — je govorila o naturalistični drami. To sodbo je treba danes v marsičem dopolniti, če že ne popraviti. Da delo res učinkuje naturalistično, ni prvi vzrok v tem, ker je Novačan brezobzirno segel pod plašč vaše morale, glavno je, da je dejanje zasidral v instinkt in ne v dušo; toda v nadaljnjem razvoju čufimo bolj in bolj, kako v nekem vzgonu vse beži pred naturalizmom pa zopet in zopet pade kot usednina na dno. Tretje dejanje nosi grozna perspektiva demonske nature, meša pa se v njem nerodno-zoprna smrt Velejeva z grotesknostjo zaljubljenih starcev, Lentovi nauki z zaneseno spolnostjo Velejino. Tako je ta drama pač to, kar njen oče: neskladnost je bistvo Novačanove umetnosti, zmes neprekvašene prvotnosti in umetne pretehtanosti, ki jo vodi dokaj bister psihološki pogled. Zdi pa se, da bi za groteskno podobo zatajil tudi težnjo po čisti lepoti. Za to končno spoznamo, da v tej drami razen sceničnih nerodnosti ni bilo mogoče ničesar izpremeniti, če je hotel pisatelj ostati zvest samemu sebi.

Dramatično ogrodje, disakordi golih materialističnih funkcij, ki se razvežejo v diabolčno melodijo ženske zle volje, je kaj močno zasnovan koncept. Velejo, ženo pijanca, pahnejo in pomandrajajo, a v ponižanju se prelomi vse kar je še do-

brega v nji, in pripravlja maščevanje vsem: jokavemu Lentu, ki ga je ljubila, z zaničevanjem, Bogatinu, ki jo je najočitneje pogazil, zapiše smrt pod mlinom, in polotrok Peter je tisti, ki mu je zapisala ta zločin v voljo. Zlo ne triumfira iz sebe, temveč po čudnih zakonih pravice in potencirane osvete mora dobro, ki se je izprevrгло v zlo, dosledno samo izravnati, kar je vede in slučajno zapleteno v krivdo. Vendar pa si iz končnega Velejinega »zkljika« »Vdova!« ne moremo biti na jasnem, je li to konec njene drame, tu, kjer jo druge osebe začno, ali stopa tudi ona vanjo kot »stekel pes«. Morda Novačan sam ni gotov, kljub temu, da tu lok dramatične težnosti za Velejo pade do tal.

Ta psihološki osnutek je Novačan zelo dualistično izdelal. Obrazi njegovih tipov in oseb kažejo čudne izpremembe in begajo semintja: zdaj so Novačanove in spej niso, od drugod so, pa zopet postajajo čudno domači. Tipični maski z besedami Shakespeareovimi sta oba starca Daves in Šiba, pozna pa ju dobro že biblijska Suzana. Pred seboj imamo grotesko z vso staro antitetično dialektiko prav do stavka: »Ali zdaj, ali poprej, vse jedno. Če poprej, je tudi zdaj, če zdaj, je tudi poprej. In če se oženi, Lenta, pravim, da hudič roga ne izgubi kar čez noč. Ona pa, Veleja, vroča kri in brez otrok.« (Str. 15.) Odtod pelje pot naravnost skozi Iv. Cankarja, kjer si ti Novačanovi ljudje, napravljeni iz najbolj grobe snovi, lišpajo svoja usta z leskom simbolistične besede. Tako ni prizaneseno ni materi, ki je še najbolj prvobitna stvaritev te drame. Na str. 12. pravi: »Hudiča je prinesel, zelenega. Tisto zeleno suktnjo je prinesel, nič ni prinesel... Ušiv je bil... obrštajerski klobuk s krtačo za trakom, pa zeleno suktnjo je prinesel... Tak je bil kakor povodnji mož iz tuje dežele.« Na str. 13. pa be-

remo: »Sprejela ga je, kakor da bi tujec bil, neznan romar iz tuje dežele. Toliko da sta si roko podala.« Kdor ne čuti nasprotja v jeziku teh dveh odstavkov, bo ostal nedirnen pri drugih osebah, kajti odtod gre ta dualizem kvišku mimo Bogatina, kjer se je Anton Novačan najbolj razmahnil kot cedeč se naturalist, dokler na gotovih mestih popolnoma ne zagospoduje Iv. Cankar. V osebi Veleje je brezdvomno psihološka naloga, dosledno rešena, a ta Veleja je v vsem svojem obsegu le preveč pojem: »Veš, kdo sem jaz? Te ni strah mene, Bogatin? Ne veš, da v mojih prsah gnezdijo kače, da je spočela moja glava v treh letih, kar ni bilo moža pri meni, vso hudobijo, ki si jo zamisliti moreš, da sem že videla vse tiste tvoje črne postave in da imam le korak do vsega slabega!« (Str. 23.) Ves njen govor plava v zanosu, presekajo ga le redki pristni izbruhi hude nature. V najbolj vsakdanjem govoru je stavčna ritmika dvo- in trodelnega pravca razpletena s tako doslednostjo, da sta oseba Veleja in njen govor dve stvari. Ta nepristnost doseže svoj vrh v Veleju. Oseba in vse na nji je od drugod, dasi je Novačan to dobro naslonil na tujino in tovarno. Če bi ponatisnil prizor med njim, Bogatinom in Lentó v prvem dejanju, ga ne bi prisodili Novačanu. Podobe kakor... »Tam je tista bela kočica, tam so tista zlata okna v solncu večernem. Na pragu pa me čaka ona. Je že z eno nogo na pragu, čez prag hoče, toda spomnila se je mene in se ozrla. Pa ne gre v kočico, na pragu stoji in me čaka... O ne, ne mene z doma. Ne veš, kako je hudo po svetu,« (str. 34.) te podobe se vrste pri Veleju druga za drugo, polno jih je drugo dejanje. Res je, da je pijanec rad sentimentalen, res je Velej tik pred smrtjo, zato pa bi bil Novačan kljub temu lahko šel mimo simbolizma in Cankarja — ne v svojo škodo. Ta dualizem prav po nepotrebnem ubija to, kar je pisateljevega. Naturalistični ekspresionist se ni zavedel, da simbolična ritmika ne more biti govor za ljudi, ki z utrganim jecljanjem in krikom več duševne sile izbruhnejo, kakor more sparjeno živčevje

simboličnih oseb sporediti sinonimov in nazivati miselnih variant. Neko svojstvenost je hotel poudariti s tem, da je tupa- tam dialektično stavil besede, kar pa prvotnega ritma ni prav nič pokrilo. Saj ima Novačan pristnega, lastnega jezika, ki bi bil dovolj močan, da izpolni z njim svoje osebe. Ko bi se tega zavedel, bi bila Veleja lahko prav dobro delo. Fr. Koblar.

Dr. Fran Detela: **Takšni so**. Zgodovinska povest. **Begunka**. Drama v treh dejanjih. Slovenskih Večernic 74. zvezek. Družba sv. Mohorja na Prevaljah. 1921. — Zgodovinska novela iz leta 1569. »Takšni so« je hvaležen poizkus, kako prikazati protestantovski problem v drugi, manj kulturnobojni luči, kakor je to delal Tavčar. Večerniški tekst je jezikovno rahlo popravljeni ponatis matice v »Domu in svetu«. Pohvalna je močna dramatika prvih prizorov. Razplet je baladno bridek, pride nepričakovano za epično širokostjo ekspozicionalnosti prvega dela. Povest učinkuje kot krepek, fragmentaričen koncept, ki ga je pisatelj sam nehote tako tudi občutil, dodavši nekak epilog z bosanko o zidanju džamije Ferhadije. V prijetno lahki, ljudskim odrom priporočljivi igrici brez slednje umetniške ambicije bi omenil motiv anagnorizističnega razpletka in celo popolnoma materialno povzeto invencijo iz Plavta, čigar »crepundia« je Detela v svoj spis presadil. Dr. I. P.

UMETNOST.

Zbirka narodnih ornamentov. — **Ornaments nationaux Yougoslaves**. — **Народни орнаменти**. — Albert Sič, **Narodni okraski na pirhih in kožuhih**. — Ljubljana, 1922. Tisk tiskarne J. Blasnika naslednikov. Klišeji na ovitku in v uvodu iz klišarne Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani. Založila Drž. zaloga šolskih knjig in učil v Ljubljani. — Cena 100 Din (navadni papir 75 Din).

V dobi najhujše narodne depresije, takrat, ko se je moralo zdeti, da nam potekajo zadnje ure narodnega obstanka, ko je stala umetna večina bivšega avstrijskega parlamenta na točki absolutne negacije